

R.C. Oude-armenkantoor te Amsterdam gerestaureerd

Resten van oude schouwburg gevonden

Een restauratieproject dat door zijn inpan-dige ligging tussen de Keizersgracht en de Prinsengracht te Amsterdam zich nagenoeg onttrok aan het oog van het publiek maar dat desniettemin tot de omvangrijkste werken op dit gebied van de laatste jaren behoort, is dat van het Rooms Catolyk Oude-Armenkantoor. Het heeft bovendien belangwekkende vondsten opgeleverd met betrekking tot de Amsterdamse schouwburg van 1636 die op deze zelfde plaats stond. En het complex waarvan de restauratie onder leiding van architect G. Prins thans vrijwel voltooid is heeft bovendien aantrekkelijk gelegen kantoorruimte opgeleverd voor een van de grootste hoofdstedelijke advocatenkantoren.

Voor de bouwgeschiedenis van het complex moeten we terug naar de 11de mei 1772 toen tijdens de voorstelling brand uitbrak in de schouwburg, die inmiddels Europese vermaardheid had verworven door de toneelmachine-rie. De brand die tot op Texel zichtbaar zou zijn geweest vergde zeventien slachtoffers. De schouwburg, die eens geopend werd met de opvoering van Vondels Gijsbreght van Amstel, werd niet op dezelfde plaats herbouwd. Men vond het terrein te klein en de nieuwe schouwburg verrees op het Leidseplein.

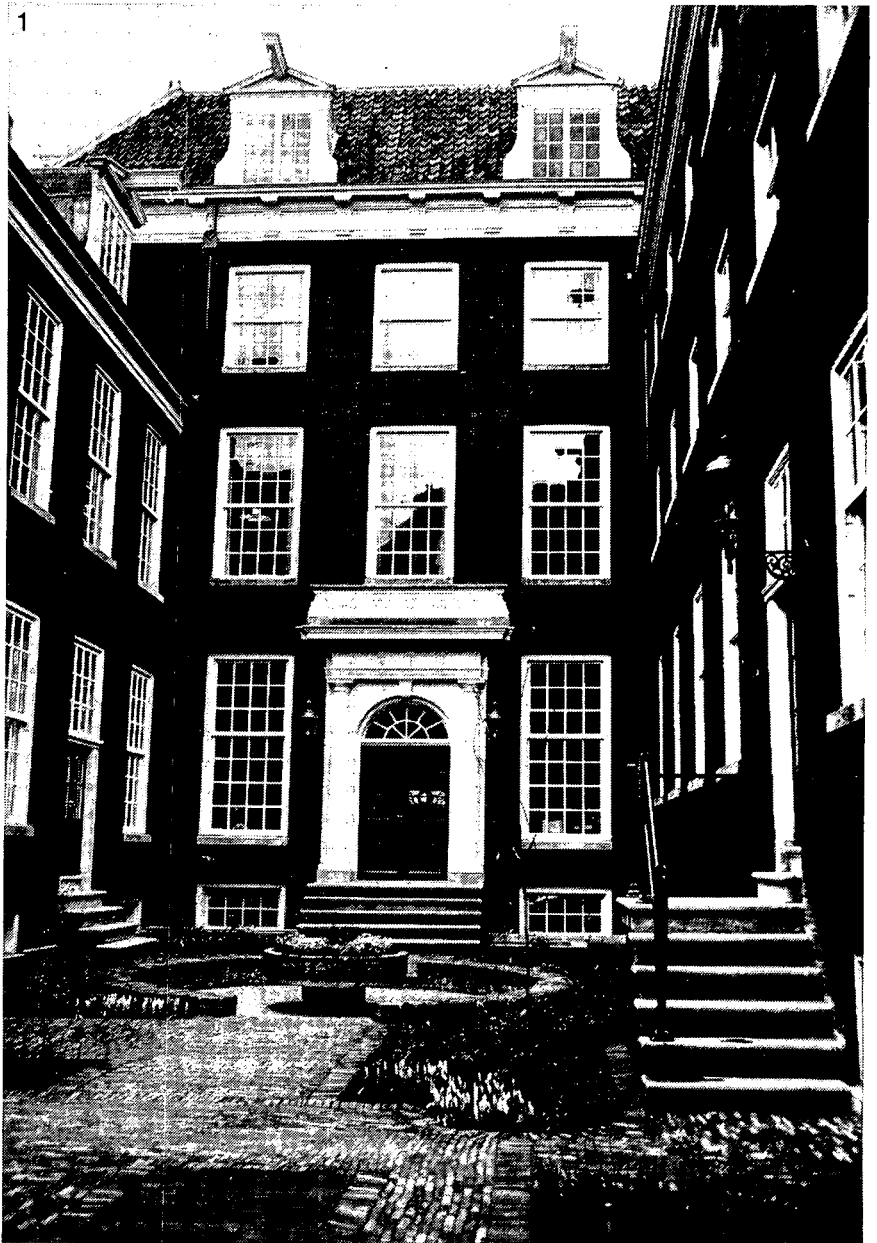
De grond met het restant van de gebouwen werd te koop aangeboden. De regenten van het Burgerweeshuis en die van het Oudemannenhuus, die de eigenaren waren, hadden er geen bezwaar tegen dat er een katholieke instelling werd gevestigd. Kopers werden de bezorgers van het Roomsch Catholijk Oude-Armencomptoir, zoals de naam toen werd gespeld.

De ligging was voor de bedeling van de armen bijzonder gunstig. Er was een, wat men zou kunnen noemen „deftige” toegang aan de Keizersgracht, (nu nr. 384) het complex was verder via de Uilengang en de Kalvergang bereikbaar van de Prinsengracht bij het zuidelijk deel van de Jordaan. In zijn „Geschiedenis van het R.C. Armenkantoor te Amsterdam” vermeldt dr. H. C. de Wolf, dat op 24 oktober 1772 de eerste steen werd gelegd „aan de gebouwen welke agter het huus aan de Kijzersgragt onvermijdelijk noodzakelijk waren, tot een vergaderplaats van Aalmoesenieren, en ter inschrijving en bedeling der armen”.

Aan de Keizersgrachtkant lag een klein

pleintje, geel bestraat ten teken van het feit dat de grond particuliere eigendom was, vóór de schouwburg. Door een hek waarin de hokjes voor de kaartverkoop waren, was dit pleintje gescheiden van de straat. Dit pleintje bleef bij de bouw in 1772-1773 behouden zij het dat het iets werd ingekort door een voorbouw met op de verdieping een regentenkamer. In het achterhuis – op de plaats van het voorste gedeelte van de

schouwburg derhalve – kwam o.a. de bedeelkamer daar waar de kasteleinswoning zich had bevonden. Op de diepe binnenplaats hierachter kwamen twee langgerekte gebouwen, aan elke zijkant een. In dat aan de rechterkant werden de z.g. kleine stokken gevestigd. De naam stokken heeft betrekking op hekken die konden worden aangebracht om de bedeelden te dwingen in de rij te staan. In de „kleine stokken” haalde men een briefje met een nummer af. Dan moest de bedeelde naar de overkant van de

binnenplaats naar de „grote stokken” waar hij andermaal tussen hekken zijn beurt afwachtte om bij de bedeelkamer de gift in ontvangst te nemen – meel, kaas, grutterswaren werden onder andere verstrekt.

Bij de bouw was het poortje van Jacob van Campen dat eens toegang gaf tot de schouwborg en door de grote bouwmeester persoonlijk was ontworpen overgebracht naar de achterzijde van het door het R.C. Oude-Armenkantoor neergezette hoofdegebouw, aan de binnenplaats derhalve. De

bouw heeft een voorspoedig verloop gehad – al binnen het jaar na de brand konden regenten het gebouw in gebruik nemen: 5 mei 1773. En, even vooruitlopend op een beschrijving van de gang van zaken: precies 200 jaar later, op 5 mei 1973 kon de restauratie van het voorhuis worden opgeleverd. De binnenplaats is naderhand aan de achterzijde (de kant van de Prinsengracht) nog afgesloten door een vierde gebouw waarin de bakkerij werd gevestigd. Alleen aan de kant van de „kleine stokken” was toen een gedeelte waar geen gebouw de binnenplaats omsloot – alleen een toegang naar de op de Prinsengracht uitkomende Uilengang. In het midden van de vorige eeuw is er nog een druk gebruik gemaakt van die gang. In 1853 werd een top bereikt van 8843 bedeelden, aldus dr. De Wolf in het hierboven al genoemde boek over de geschiedenis van de instelling.

In 1858 kreeg het R.C. Oude-Armenkantoor een legaat van een kwart miljoen dat de stichting mogelijk maakte van het nog altijd bestaande en thans in een proces van modernisering verkerende oudeliedenhuis St. Jacob in de Plantage. In november 1920 kwam er een einde aan de bedeling; die taak werd overgenomen door de parochiële armbesturen. Voor het eerst sinds mensenheugenis kwamen de regenten niet meer op woensdag naar het kantoor aan de Keizersgracht om de bedeling te verrichten. Hen restte de zorg voor „St. Jacob” en het beheer van de goederen, die eigendom waren van het R.C. Oude-Armenkantoor.

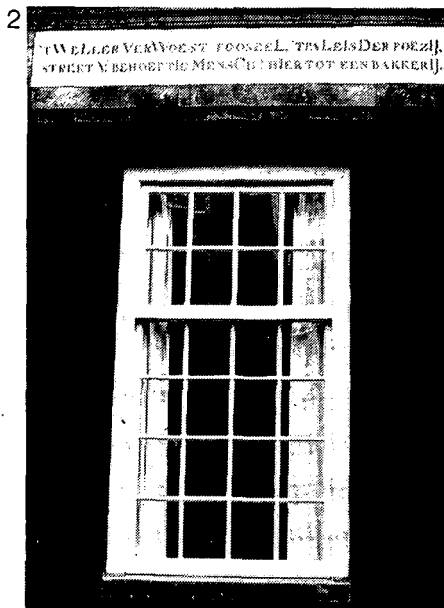
Tijdens de hongerwinter van 1944-1945 echter heeft zich nog gedurende korte tijd een andere vorm van bedeling ontwikkeld. Toen werden de houten vloeren gesloopt uit het hoge zijpand van de „grote stokken” en wel zó dat men van het souterrain naar de kap kon kijken. Hout voor de wonderkacheltjes! . . . De sloop geschiedde wel vakkundig op de vier balken liet men er één op zijn plaats zodat instorting van het gebouw uitbleef. Het bleef in deze toestand een kwarteeuw – tot omstreeks 1970 de restauratie van de panden een aanvang nam.

Toen de buitenmuur aan de binnenkant werd schoongebikt ontdekte men daarin verticale stroken, opgevuld met een zachte rode baksteen die afstak bij de harde blauwe baksteen van de rest van de muur. Dit was een niet oninteressante ontdekking: in de opvullingen hadden de houten standers gezeten van de oude schouwborg van 1636.

De zeer dikke buitenmuur van de „grote stokken” was niet anders dan de muur van de schouwborg, die de brand had overleefd. In de buitenmuur van de „kleine stokken” vond men overeenkomstige opvullingen met een ander soort steen. Bij de bouw van de schouwborg had men een schuurconstructie gebruikt, zoals heden ten dage nog te zien valt in de houten Amstelkerk aan het Amstelveld, een „predikschuur” uit 1668. Bij de restauratie zijn deze opvullingen door een lichte profilering zichtbaar gemaakt. Niet alleen de muren van de schouwborg bleken bij de bouw van het bedelingshuis gebruikt te zijn. Ook hout dat nog bruikbaar was werd aangewend en zo trof men in het hoofdegebouw achter het voorhuis nog vijf zeer lange balken aan met sleutelstukken, die aan de vuurgloed waren ontkomen. Een ervan was zó gelegd dat de verkoelde rand onzichtbaar was. De kwaliteit was echter niet meer zoals men van dergelijke indrukwekkende balken mocht verwachten. Zij sieren nu de zoldering van de bibliotheek van het advocatenkantoor: ze dragen echter niet langer maar worden zelf gedragen. Deze bibliotheek is op de derde verdieping waarvan sommige vertrekken een prachtig uitzicht bieden op de Westertoren en het gebouw Felix Meritis.

Tot de ontdekkingen bij de restauratie behoort ook een deur in het voorhuis met behang beplakt dat bij het verwijderen twee beschilderde panelen bloot gaf: in het bovenste een toneelspeler, in het onderste een voorstelling van een luit en een rol. In het voorhuis, waarin nog altijd het kantoor is gevestigd van het R.C. Oude-Armenkantoor, leidt een trap met gemarmerde lambrisering naar de statige regentenkamer waarin op „5 mey 1773”, zoals aangegeven, de eerste vergadering van regenten werd gehouden. In het rococo-stucwerk van het plafond zijn met vergulde letters hun namen aangebracht: mr. Lucas Pompejus Occo, O.L. Barbou, I. Schadé, L.E. Delsing.

„Toen we hier kwamen was alles groen”, vertelt architect Prins. In 1880-1890 was alles roze en groen beschilderd. Wat te doen? Teruggaan naar de oorspronkelijke toestand van 1773 of de sfeer van de jaren tachtig van de vorige eeuw handhaven? Een vraag van een aard waarvoor men zich bij vrijwel elke restauratie opnieuw ziet gesteld. En veel aanleiding tot felle polemieken. „Een verschrikkelijke beslissing”, bekent de heer Prins. Het werd: terug naar

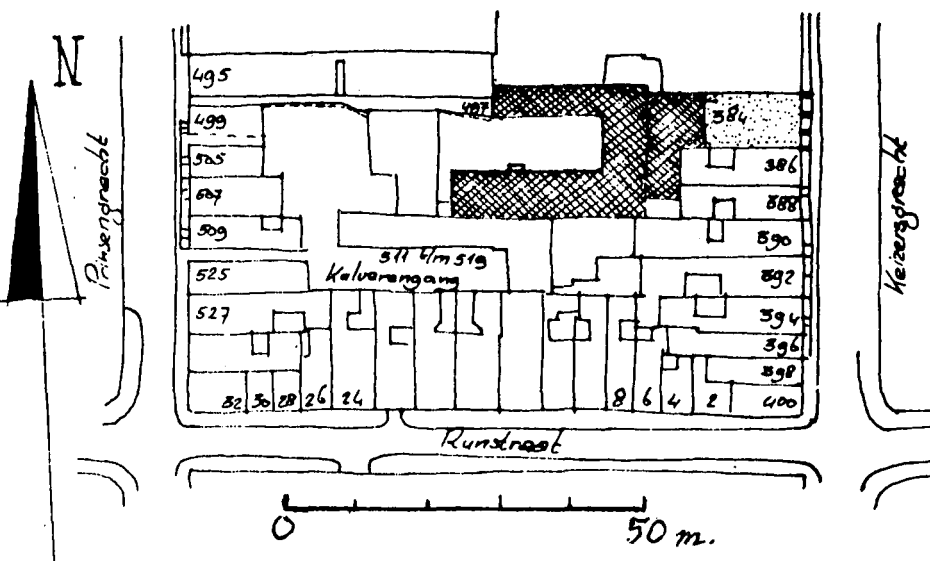

I
De binnenplaats van het gerestaureerde R.C. Oude Armenkantoor met het poortje van Jacob van Campen dat oorspronkelijk de toegang tot de schouwborg sierde. De binnenplaats beslaat een deel van de afgebrande schouwborgzaal.

Het tijders boven het poortje luidt: *BesCoVW opneVW een hVIs, Waar nog het Lvstig kroost Van IJVer D'ovDen stok In zIJne eLenDe troost*

II
Tegenover het poortje van Jacob van Campen op de binnenplaats werd later een bakkerij voor de bedeling gebouwd. Het opschrift boven het raam in het midden liet de „behoefte mensche” daarover niet in het ongewisse

Foto's: Ge. Bureau Monumentenzorg Amsterdam

de rococo-ambiance. Met prachtig in die stijl het fonteintje met waterbekken, het weinig overdadige plafond, de kostbare versiering met klok en wapenborden met de wapens van de regenten. In dit indrukwekkende vertrek, lichter nu dan in zijn groene verschijning vóór de restauratie, hangen de portretten van Isaak en zijn zuster Alida Swigters, de stichters van het Swigterhofje aan de Amstel. Over dit in 1744 gestichte hofje voert het bestuur van het R.C. Oude-Armenkantoor het beheer. Opvallend was dat Alida haar tijd ver vooruit scheen door het dragen van een soort coltrui. Bij het schoonmaken van het schilderij bleek hierechter sprake te zijn van een kuise overschildering die de bedoeling had de décolleté van Alida aan het oog te onttrekken. Die overschildering is nu verwijderd.

Opvallend is ook de vroegere bedeelkamer die nu in gebruik is voor de receptie van het advocatenkantoor. De houten wanden zijn in een trompe d'oeil-techniek beschilderd en suggereren panelen en profileringen. De voormalige bakkerij met de ijzeren ovendeuren vormt thans een van de merkwaardigste kantoorruimten die men in Amsterdam kan vinden. Achter de ovendeuren is nu echter de apparatuur van de telefooncentrale verborgen. Aan de eisen die het gebruik als hedendaagse kantoorruimte stelt is ook tegemoet gekomen door de bouw van een liftschaft, juist buiten de oorspronkelijke schouwburgmuur: een torentje om de machinerie te herbergen bekroont de liftschaft: de vorm er van is aangepast aan de

Situatieschets van het R.C. Oude Armenkantoor tussen Prinsengracht en Keizersgracht, ter hoogte van de Runstraat. Donker: de bebouwing uit 1773 rondom de binnenplaats op de plaats van de afgebrande schouwburg en de voorbouw.

omgeving en alle opdringerigheid is voorkomen.

Tot nu toe hebben we de kant van de Prinsengracht buiten beschouwing gelaten. Dat het mogelijk was om een flink gebouwencomplex tussen Keizersgracht en Prinsengracht geheel inpandig te bouwen moge blijken uit het feit, dat de afstand tussen de rooilijnen van de beide grachten 86 meter bedraagt. Het R.C. Oude-Armenkantoor bezit naast de Uilengang nog enige woonhuizen, waarvan de restauratie thans goeddeels is voltooid. Tussen de Uilengang en de Kalvergang liggen de nummers 499 (twee achterhuizen genummerd 501 en 503), 505, 507, 509. In nr. 507 met een 17de eeuwse klokgevel woonde de in 1959 overleden journalist Fred Thomas die zich heeft beijverd voor het behoud van de schoonheid van de Amsterdamse binnenstad: een steen hem ter ere is in de gevel aangebracht.

Achter 509 liep een lange strook bebouwing langs de vrij brede Kalvergang, pandjes die nummers van de Prinsengracht dragen. Geheelteeljk staan deze pandjes tegen de zware oude schouwburgmuur van 1636 die de buitenmuur vormt van de „grote stokken” aan

de zuidkant van de binnenplaats met het boven al gememoreerde poortje van Jacob van Campen.

Die strook bebouwing aan de Kalvergang is na het eerste huisje doorgebroken voor een kijkje in de tuinen achter 505 en 507 met een weelderige begroeiing van bomen en heesters. De rest van de bebouwing is gehandhaafd: architect Prins heeft er zijn kantoor gevestigd met ruime tekenkamers.... Er heerst hier een bijna landelijke rust, van het lawaai van de Prinsengracht dringt hier niets door. In dezelfde rust werkt het ruim 80 personen sterke personeel van het advocatenkantoor van mr. Worst en mr. Haersolte: buiten het stadsrumoer, aan een stille 18de eeuwse binnenplaats, binnen de eens geheiligde muren van de eerste Amsterdamse schouwburg, waar Vondels verzen de stilte voor het eerst doorbraken. En waar lichte profileringen de plaats van de stijlen van de „schouwburgschuur” verraadden, waar de profileringen van de zolderbalken in de bakkerij verraden wáár de bakker woonde (balken zonder profielen waren in de opslagruimte gebruikt!) en waar tenslotte dit wandbord dat de bedeedden in de „kleine stokken” konden lezen herinnert aan een voorbijge opvatting van de zorg voor armen:

Draagt zorg, ô Armen! dat ge elkaar hier dringt noch stoot:
Zijt stil: misleid ons niet door onrechtmatig klaagen:
Tracht ons naar waarheid uw behoeften voor te draagen,
En dankt uw' God! Hij is 't, die u bezorgt in nood.
En Gij, Beschouwers! deelt ge in 's Hoogsten zegeningen,
Vertroost dan de Armoe', die om uwen bijstand schreit!
Ontsluit uw milde hand, opdat Barmhartigheid
U plaatse in 't zalig choor der blijde Hemellingen!

Onder het met witte verf in onberispelijk penseelschrift op het zwarte bord geschildeerde rijm staat de naam van een der regenten, J. F. Delsing die enige naam had als dichter en in de beginjaren van het bedeelhuis zich een energiek bestuurder toonde.